

A POLITIKAI TÖMEGSZTRÁJK

ÍRTA

FERENCZI IMRE

KÜLÖNLENYOMAT A „HUSZADIK SZÁZAD”-BÓL

BUDAPEST, 1905
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE
IV., KECSKEMÉTI-UTCZA 4.

A POLITIKAI TÖMEGSZTRÁJK¹

A nagy Mirabeau tekinthető a politikai tömegsztrájk szellemi atyjának. Ő harsogta oda a rendi szabadalmazottak nemzeti gyülekezetének a történeti szavakat: »Vigyázzanak, ne izgassák a népet, mely mindent termel és a melynek csak mozdulatlannak kell lennie, hogy rettenetessé váljék.« Mirabeaunak 1789-ben még koraszülött eszméjének, a sztrájknak, a modern faérmtnkásság e hatalmas gazdasági fegyverének, az egész osztályt érintő politikai ezélok kivivására való felhasználása azonban oly gondolat, a mely a munkásságban magában sem napjainkban került először megfontolásra. Eszméje felmerült már a — Sombart² felfogása szerint — első valódi modern proletármozgalom: a chartistamozgalom politikai vezérembereiben. Midőn az 1889. évi londoni doek-miinkássztrájk már már dűlőre jutott, felvillant egy pillanatra a »generális-sztrájk« gondolata is, hogy mint kivihetetlen csakhamar feladassák.³ A szoeziális társadalmi rend megteremtésének lehetséges eszközeként felmerül már — állítólag⁴ — az »Internationale« 1868. évi brüsszeli kongresszusán. Korán megfogamzott a forradalmi vérmérsékletű román nemzetiségű munkásság gondolkodásában, úgyhogy Franciaországban az 1892. évi marseille-i nemzeti szakszerve-

¹ Közöljük e tanulmányt, mert tárgya nálunk is aktuális és szerzője e kérdés gazdag irodalmát jól ismeri; de alapfelfogásával nem értünk egyet, mert ily kérdéseknek első sorban *ethikai* szempontból való megítélését meddőnek tartjuk. Szerk.

² Sombart Werner. *Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert*. Jena, 1901. IV. Auflage. Pag. 28.

³ Webb S. a. B., *History of Trade-Unionsm.fadém.forá*. Bernstein R. Stuttgart, 1894.) Pag. 352.

⁴ Henriette Roland Holst, *Generalstreik und Sozialdemokratie*. Dresden, 1905. Pag. 20. A magunk részéről hasztalanul kerestük a „Troisieme Congres de l'Association Internationale des Travailleurs Campte Rendu Officiel”-ben (Bruxelles, 1868.) e határozatot, sőt e szerint a kongresszus határozottan kijelentette, hogy a sztrájk nem eszköze a munkások teljes felszabadításának de gyakran szükséges eszköz a munka és tőke jelenlegi helyzetében.« (6.-e Séance, pag. 17.)

zeti kongresszus óta minden kongresszuson határozati javaslatokban hirdetik eszméjét. A munkásság politikai, társadalmi és gazdasági helyzetében az utóbbi tíz évben az összes európai államokban, bizonyos irányban történt kiélesedésnek lehet tulajdonítani, hogy 1893 óta napjainkig nyolcz politikai tömegsztrájk rázta meg társadalmunk szerveseiét. De csak a japánokkal való háborúban fizikai és erkölcsi erőiben megingatott és az európai politikai egyensúly békebírói székéről letaszított orosz abszolútizmus ellen kitört forradalom és a politikai tömegsztrájkoknak bennük való mértékadó szerepe eredményezhette, hogy ma Kauisky Károlylyal a világ leghatalmasabb politikai munkáspártjának Tezőrei, sajtója, kongresszusai — kevés kivétellel — azt hirdessék lóla, hogy »a legfontosabb gyakorlati kérdés, a melynek megoldása jelenleg reánk háramlik, a legélesebb fegyver kérdése a nagy döntő küzdelmekben, melyeknek elébe megyünk.«¹

"^ A politikai tömegsztrájk kérdésének rövid néhány év alatt világtörténeti fontosságra emelkedése a társadalompolitika mellőzhetetlen feladatává teszi, hogy a kérdéssel behatóan foglalkozzék, hirdesse bár valaki a tudomány egyedüli feladatának pusztán az igazság kutatását, avagy vallja a nézetet, hogy a tudomány is a társadalmat tartozik szolgálni.

Az előbbi szempontból a társadalomtudományi elméletre háramlik a kötelesség, hogy a zavaros felfogások és összeütkező vélemények útvesztőjében a fogalmi rendszerezés Ariadns-fonalát megtalálja. A politikai tömegsztrájk észszerűleg számbaveendő válfajait az utópiák és zavaros koncepeziók héjából a tudománynak kell gondosan kihámozni; s egyfelől az eddigi gyakorlatban, másfelől a modern munkásmozgalom tudományos alapra törekvő és szellem-erkölcsi jellegéből folyólag nagy jelentőségű, *tények* számába veendő írói és pártvezéri ítéletekben megnyilvánuló fejlődési mozzanatokot oly célból megállapítania, hogy ezzel a kérdés jövő jelentőségének helyes megítélésére jusson.

Nem kevésbé fontos a kérdésnek általános társadalmi érdekből való tisztázása, mivel az eddigi tapasztalatok bisonysága szerint, e borzasztónak mondható fegyver akkor fog az ethikai tekintetek és kultúra kincseinek legkevesebb sérelmével használtatni, illetve eluttasítatni, ha mindkét fél tisztában van mibenlétével, horderejével, kétélűségével, nevezetesen mind az egyes pártfeleket, mind az összességet (nemzet vagy emberiség) fenyegető rengeteg veszélyeivel. Csak vissza kell gondolnunk, hogy még az 1904. évi magyar vasutas sztrájk is, mily megdöbbenéssel töltött el a meglepetés első perceiben mindnyájunkat ; minő fejtelenséget okozott kormányköreinkben és miként kelti maguknak a sztrájkoló vasutasainknak egész akkori szereplése ama csínyttévő gyermek szerepét, a ki olyast követ el, aminek következményeivel tisztában nem lévén és

¹ Roland-Holstne id. művéhez írt előszóban. Pag. IV.

felelőségét öntudatosan elvállalni nem tudván, a másik pillanatban már bűnbánás-m bocsánatért esedezik. A politikai tömegsztrájk kérdéséről a mi viszonyaink szempontjából is elmondhatjuk, hogy »proximus ardet Ucalegon«. Az 1905. évi szeptember 15-iki, bárcsak félnapi politikai tömegsztrájk halavány, azonban korinísein azonos előízét; adta nekünk is, a mit a bizonytalan jövő mohé magában rejthet. Feladatunk e helyen azonban lehetőleg mindazon kérdések *mellőzése*, melyek csak egy *bizonyos* ország konkrét társadalmi, politikai és gazdasági viszonyainak s a politikai tömegsztrájk céljának egymáshoz való viszonyának tüzetes megállapítása alapján dönthetők el, értjük különösen a politikai tömegsztrájk *sikerre való kilátásának* kérdését. De e szempontból is bizonyos, hogy az okos és feladatuk magaslatán álló kormányok is csak úgy járnak el helyesen, ha a kérdést nem kicsinyelve, tudatában vannak annak, hogy kormányozni annyit tesz. mint előrelátni

A politikai tömegsztrájk kérdésének viszonylagos újsága világosan kiderül abból a vitából, mely magában a munkásság kebelében még nem rég, a tekintetben folyt, vajjon egyáltalában szükséges és hasznos-e a kérdést akárcsak felvetni is; míg végre maga Bernstein Ede, a német szoczláldemokratapárt 1904. évi brémai kongresszusán, mely e kérdést etí először tárgyalta, a következő kijelentést tette: »Hiszen a mérsékelt elvtárs hírért élvezem és én ez elnevezést megtisztelőnek tartora, melyet szívósén vállalok magamra, de a mérséklet ne legyen egyjelentőségű a gyengeséggel és energiátlansággal.«¹ Ezzel a politikai tömegsztrájk kérdésének vitatását és a jövő pártgyűlés napirendjére tűzését javasolta. E kérdésnek magában a német munkáspárton belül illetén való felfogása után csak természetes, hogy Schmoller is, 1904-ben megjelent nagy életművében, elégségesnek tartotta még, Jaurésnek tekintélyére hivatkozva, »az általános munkabeszüntetést már ez elnevezéssel is egyszerűsített kérdése felett aszal a kijelentéssel térni napirendre, hogy róla csak »a forradalmi szeszvedélylyel eltelt, munkásmozgalmakban van szó, hogy bekövetkezése »a munkásság egész más szervezetét tételezi fel, mint a hogy az ma bárhol is létezik.«² Alig kétséges, hogy e nagy méretű tudós ma egész más véleményt táplál e kérdés jelentőségéről és bonyolultságáról. Meg kevésbbé látszik kielégítőnek Van der Borgh felfogása, a ki a politikai tömegsztrájkot mint »a koalíciójoggal való visszaélést« egyszerűen kiutasítja a maga tudományszakja birodalmából, mely szerinte összeesik »az egész más területre tartozó generális sztrájkkkal.«³ A politikai tömeg-

¹ *Protokoll über die Verhandlungen de-s Parteitages der Socialdemokratischen Partei Deutschlands.* (Abgehalt. zu Bremen vom 18. bis 24. September 1904.) Berlin, 1904. Pag. 194.

² Schmoller Gusztáv, *Grundrias der Allgemeinen Volkswirtschaftlehre.* Leipzig, 1901- 19(4. Bd. II. Pag. 407.

³ Van der Borgh, *(frtmfcüge for SocialfoHtik.* Leipzig, 1904. S. 288.

sztrájk kérdése csakugyan érintkezik a »generális-sztrájk« társadalom-forradalmi fogalmával; de ez még nem ok, hogy egyik tudományszakból a másikba való tolonczolással rázzuk le vitatását magunkról, hanem sokkal inkább, hogy annak fogalmi tisztázására, jogi és — az egész társadalom életére ily elemi fontosságú kérdésekben, meggyőződésünk szerint, mindig elsőrendű fontosságú — erkölcsi megítélésére törekedjünk.

A sztrájknak a politikához való viszonyának tisztázására. a sztrájkok társadalompolitikai jelentősége szerint, a következőké válfajok illetve fokozatok különböztetendők niég: 1. Tiszta gazdasági sztrájk. 2. Politikai jelentőségű gazdasági sztrájk, o, Gazdaság-politikai sztrájk. 4. Abszolút generális-sztrájk, mint társadalomgazdasági forradalom. 5. Politikai tömegsztrájk, a mely ismét államforradalmi (a) és pusztán magas-politikai tömegsztrájk (b) lehet.

1. A modern törvényhozások a szabad bér munkásság sztrájkjogának törvényes elismerésével csak azon általános erkölcsi elvet vitték át a nemzet számra és gazdasági jelentőségre nézve szükségkép emelkedő bér munkás rendjére, hogy minden egyesnek és minden osztálynak ethikai joga van arra, hogy a szabad kereseti társadalomban a maga jólétét a rendelkezésére álló gazdasági erővel, a fennálló jogrend keretein belül javítsa. A tisztán munkaadók ellen irányuló, helyi terjedelmű, kevés munkást magukban foglaló, avogy kisebb jelentőségű szakmákban kitört sztrájkoknak a koalíciószabadsággal bíró államokban azóta egyáltalában nincs politikai jelentőségük. Az államoknak két csoportja az, a melyben minden, még a legjelentéktelenebb sztrájk is — miként, egykor a koalíciószabadság előtt, az előbbieken is — egyik vagy másik irányban politikai hatást vált ki. Azon államokban, melyekben a sztrájk, mint Oroszországban, még a legújabb időkig a büntetőjog pallosa alá esik; vagy a hol a munkabeszüntetés lehetőségét mindenféle kormányrendelet teszik mtg illuzóriussá: ott minden sztrájk a fennálló oszjályuraloia. ellőni tiltakozásként jelentkezik és azáltal is, mint politikai, támadás nyer részben megtorlást. Másfelől az ily erőszakosan elfojtott 'sztrájkok, ép az orosz viszonyok tanúsága szerint, a munkásaáp politikai érzékének felébresztésére rendkívül alkalmasak, mi/el a gazdasági értékű és legközvetlenebben szükségelt koalíciójog hiánya, illetve jogosulatlan korlátozásai a legbiztosabb agJtaiorikus eszközt szolgáltatják az érdekeli pártoknak a munkásság politikai jogfosztottságának igazolására. Helyesen mondja Roland-Holstné: »A koalíciójog hiánya vagy a parlamentáris berendezések hiányának vagy annak a jele, hogy a munkásosztály a parlamentbea nincs képviselve.«¹ Nem kevésbé politikai jelentőséggel bír minden sztrájk Új-Zélandban- és

¹ Id. m. 31. pag.

² Andre Siegfried, *La Democratie en Nouvelle Zelande*. Paris, 1904. pag. 144. et suiv.

az ausztráliai államszövetség azon államaiban (Új-Dél-Wales, Nyugat-Ausztrália és az egész »Commonwealth«-ben bizonyos nagymérvű sztrájkok esetén),¹ a hol ép a munkásság törekvései folytán megvalósult messzemenő államszocialisztikus rendszer uralma alatt a sztrájk ismét a büntetőjog birodalmába utasított és a munkafeltételek méltányos és közkötelező megállapítása az állam »nobile officium«-ává vált.

2. Azonban a koalíciójogot elismerő kultúrállamokban is bizonyos, bár a munkások részéről eredetileg kizárólag gazdasági okokból és csak a munkafeltételeknek a munkaadókkal szemben való kedvező befolyásolására indított sztrájkok a következő körülmények folytán általános társadalmi, nemzeti, szóval politikai jelentőséget nyernek: A) a sztrájkokban résztvevők nagy száma; B) az illető iparág társadalmi nélkülözhetetlensége; C) a munkaadó nyilvános személyisége (állam, község) folytán. Ez utóbbi vonatkozásra itt tovább ki nem térhetünk.

A) A társadalom fejlődésében félreismerhetetlen irányzat, hogy az egyén hivatása mind különlegesebb és egyoldalubb feladatokra szorítkozik. Az ősember szükségleteit maga tudta kielégíteni, a patriarchális társadalmi szervezet termelése és fogyasztása a családon belül ment végbe. A kulturember számosabb és finomabb szükségleteinek kielégítésére azonban rendkívül komplikált, egymásba kapcsolódó gépezet működik, a hol a legkisebb csavar, annál inkább pedig nagy és fontos alkatrészeknek funkcióikból való kilépte az egész működését veszélyeztetheti. Ma úgyszólván alig termel már valaki saját gazdaságának, és mindenki mások termelő erejére s a piacra van utalva. Ha tehát a modern munkásság, melyet a történet eddigi folyamában soha nem tapasztalt általánosságban és élénkséggel tölt el egy magasabb emberiségi fok elérésének vágya, °gy-°gy nagyüzemi iparágban ezerszám rakja le szerszámjait, h°gy gazdasági vagy társadalmi helyzetén javítson: a termelés, mai messzemenő munkamegosztásos jellege folytán ennek hatása a vele kapcsolatos, részben a nyersanyagot szolgáltató, részbe» a tovább feldolgozó iparágakat és így az egész társadalmat is megrázkódthatja. Más tekintetben, az ily sztrájk pusztán terjedelme, nagy munkástömegeknek az utcára vetése, gyülekezetei és tüntetései, a biztonsági rendőrséggel való esetleges összeütközései folytán is politikai hatásokat eredményezhet. Ily értelemben politikai tömegsztrájk minden oly tömeges általános helyi vagy országos szakma-sztrájk, a minő pl. a huszonöt-ézet meghaladó budapesti vas- és fémmunkásnak 1905. évi sztrájkja volt.

¹ Clark Victor S., *Labor Condition, in Australia*. (Bull. of the Bureau of Labor Nr. 56. January, 1905.) Washington, 1905. Pag. 78. ff. a. Pag. 177. ff.; Metin EL, *Le socialisme sans doctrines. Australie et Nouvelle Zélande*. Paris, 1902. Pag. 162. ff.

B) A munkásság koalíciójogában rejlő rendkívüli társadalomgazdasági hatalom azonban csak azon termelési ágakban mutatkozik teljesen, — kevés tekintettel a bennök résztvevő munkások kisebb vagy nagyobb tömegére — a melyek a társadalom elsőrendű életfeltételeit teremtik elő. Ilyen termelési ágak: a) az ember létfenntartásához szükséges élelmiszer-, valamint a nagyipari termelést éltető kőszéntermelés; b) a társadalom szervezetének vérkeringését eszközöző forgalmi eszközök, kikötő-munka vasút, posta, távíró, a sajtó; c) egyes központi szerveinek, a nagyvárosoknak, életműködéséhez nélkülözhetetlen termelési ágak (közúti vasút, világítási-, víziművek, köztisztaság, tűzoltóság, kórházi ápolás stb.).

Ha az élelmezési termelési ágakban kitört sztrájkok (pók, húsvágóipar stb.) azok lokális terjedelménél fogva, kisebb jelentőséggel bírtak is eddigelé; úgy az arató-sztrájkoknak bizonyos mértékben ideszámítható országos terjedelme és az azok által előidézett kivételes politikai és törvényes intézkedések bizonyítják e sztrájkok esetleges jövőbeli politikai jelentőségét.

A sztrájkok társadalmi jelentőségük szerinti ranglétráján igen magas fokon találjuk a kőszénbányászok sztrájkjait. A kőszén agyáripai termelés elemi feltétele; a magángazdasági fogyasztás, a családi tűzhely első rendű szükséglete. Mindinkább, valóságos monopóliumok birtokában levő óriási üzemekben, százazres munkáshadseregek termelik. Mindezen okok érthetővé teszik azt a körülményt, hogy majd az összes eddigi kőszénbányász-sztrájkok politikai következményeket, legtöbbször parlamenti /atójátékot vontak maguk után. A 60,000 ausztriai kőszénbányásznak 1900. évi nagy sztrájkja nem brta ugyan a kőszánbárókat engedékenységre, de oly nagy zavart idézett elő a nagyiparban, a városok belső életében s oly bénító hatással volt az egész társadalmi életre, hogy a parlament megszavazta a kötelező 9 órás munkanapot. A francia kőszénbányászoknak 1902. évi nagy tömegsztrájkja a bányászok nevezetes részére már a 8 urai törvényes munkanapot eredményezi. A pennsylvaniai 130,000 kőszénbányásznak ugyanezen évben a kőszén trust elleni munkabeszüntetése Mitchell szerint »több volt mint a vállalkozók és a bányászok közötti harez. Az első csata Tolt az egyedáruság elve és a szakszervezetekben rejlő demokratikus biztosíték közötti megsemmisítő harcában ; a szervezett s a központosított gazdagság és az ország egyesült munkaerői között.«¹ Aa egész társadalmat a legnagyobb izgatottságba ejtő, 163 napig elhúzódó óriási mozgalom már-már megállította az Egyesült-Államok egész ipari termelését; a közeledő tél rettegéssel töltötte el az összes osztályokat. De a trust a közvélemény nyomásának nem engedett; a »Civic Federation« elnökének,

¹ Mitchell John, Organisierte Arbeit. (Ford. H. Hasse.) Dresden, 1904. Pag. 175.

Hanna szenátornak közvetítését épúgy visszautasította, mint Irreland érseknek döntésre vállalkozását. Bär, a trust elnöke, kijelentette, hogy a munkásokról nem az agitátoroknak kell gondoskodniok, hanem »a keresztény férfiaknak, a kikre isten Lifür készhetetlen bölcsesége a birtokot és az ország érdekeit bizta«. Végül Roosevelt kísérelte meg a közvetítést az ellentétes felek között; de kísérelte aa első ízben nemcsak nem járt sikerrel, hanem egy másik trustfőnök azon vádját zúdította rá, »hogy ezzel a közönség és vállalkozók vitális érdeke iránti kötelességeit sértette meg«. Pierpont Morgan végre mégis rábírta érdektársait az ülnök közvetítésének elfogadására; a kinevezett bizottság nagy mértékben a munkások javára döntött. — Kormányhatalmi beavatkozás és a viszonyok törvényes javítására vonatkozó Ígéretet váltott ki az 1905. évi Ruhr-vidéki kétszázezret a meghaladó, s a legkülönbözőbb politikai pártirányzatú munkásság sztrájkja is. Míg e rengeteg munkáshadnak mindvégig méltóságosan nyugodt viselkedése egyik legfényesebb bizonyítéka a modern munkásmozgalomban rejülő kulturát-fokozó tényezőknek, erkölcsi erőnek és fegyelemnek¹: a porosz országgyűlésnek utóbb tanúsított magatartása ma alkalmas eszközül szolgál a szociáldemokráciának arra, hogy a munkásságnak bebizonyítsa, hogy különérdekeinek képviselőjére; saját parlamentáris képviselőre és pártszervezkedésére van szükség.

A politikai jelentőségű gazdasági sztrájkok koronái: a forgalmi eszközök működését beszüntető sztrájkok. Hogy az egyes országokat nyeresztermény ékkel ellátó világkikötők munkásainak sztrájkjai mily általános társadalmpolitikai hatást kelthetnek, azt az 1889. évi londoni docker sztrájk,² az 1890. évi ausztráliai és új-zelandi,³ az 1900. évi és 1905. évi marseillei és az 1900. évi genuai sztrájkok igazolják. De mindez egybe sem vehető a vasúti sztrájkoknak az egész társadalmi szervezetet dezorganizáló, a nemzeti életet és állami biztonságát, veszélyeztető, az ország népességét mintegy a középkor kihalt és elszigetelt életébe visszavető, nagy mértékben dramatikus hatásával. A vasút a modern kapitalizmus legtipikusabb képviselője, éltető eleme és nélkülözhetetlen alapja. Nemcsak a személyközlekedés és áruforgalom, az internacionális érintkezések közvetítője, hanem az államhatalomnak is fontos szerve; nélküle mozgósítani úgyszólván lehetetlen, kormányzását anarchia váltja fel, a külhatalmakkal szemben való biztos és öntudatos fellépése, kockáztatott. Nem k«jvésbbé súlyos gazdasági, politikai és diplomáciai következményeinél azon általános szellem-erkölcsi hatás, melyet az egész népességben kelt. Az embereket mély meg-

¹ L. *Sociale Praktik*, Berlin, 1905, lg. XIII. No. 18, 19., 20-, 21.

² E sztrájk adta meg a lökést az új-unionizmus kollektivistikus szellemének és önálló politikai mozgalomra való hajlandóságának. Webb, id. m. 348. pag.

³ Nagymértékben hozzájáralt a jelzett államszociálistikus irány megteremtéséhez. (1. Siegfried id. m. 110. pag)

döbbenés tölti el, úgy érzik magukat, mint a kiket bűvös hatalmak egyszerre sötét és síri kriptába varázsolták volna; a nagyvárosok élelmezésében észlelhető nehézségek és drágulás, az üzemeiben beálló kényszerszünetet, a kormány kivételes intézkedései, a munkásság egyéb rétegeiben is forrongó hangulat és utcái tünetek, az esetleges éjjeli sötétség, a legnagyobb bizonytalanságot és a legtúlzottabb ideges félelmet kelthetik a, jövő iránt. Abban is igazat kell adnunk Boland-Holstnéak, hogy »sehol oly élesen nem rilágluk ki, mint a vasúti sztrájknál, hogy a proletariátus munkija a társadalom alapja: az államot és társadalmat a legnagyobb mértékben ez sújtja«. ¹ De nem kevésbé valljuk, hogy a társadalom etikai joga és az államok morális kötelessége az ily elemi csapásokkal (vasút, posta, táviró, részben még a ez alatt említett, elsőrendű fontosságú s községinék mondható üzemek sztrájkjaival) szemben való önvédekezés, a melyre az erkölcs korlátai között is hatalmas eszközök állanak rendelkezésére és épen nem kell amaz eszközhöz folyamodnia, melyet Van Kol kiemel, hogy a kormány eléje tartott revolverrel fogja a mozdonyvezetőt engedelmességre szorítani. A koalíciójog sem lévén abszolút emberi jog, a törvényhozások nemcsak a nemzeti biztonság fenyegettsége esetére, hanem a társadalmi összlet alapját tevő iparágakra nézve is kivételesen szabályozták és szabályozhatják. Anélkül, hogy a társadalmi lét biztosításának problémájára e helyen kitérnénk, csak arra szorítkozunk, hogy e szabályozásnak szerény véleményünk szerint, két erkölcsi elv szemmeltartásával kell megtörténnie. Az egyik a munkásság bizonyos kategóriáitól követel áldozatot; annak az igazságnak elismerését, hogy a társadalomnak, a melynek maguk is beleszületett tagjai, szerkezetének átalakítására irányuló törekvéseik fentarthatásával, minden körülmények között léteznie kell és e mindenben uralkodó érdeknek, bármily hatalmas különérdeküket alá kell rendelniök. A másik az államtól követeli, hogy e munkáscsoportoknak kivételes helyzetbe juttatásával a megvont jogokkal egyenértékű gazdasági és társadalmi ellenértéket nyújtson, meri a kötelességek halmozása a jogok csökkentésével az erkölcs egy elemi tételébe ütköznék. Ily módon elfogadjuk Penzig állítását, hogy »a tömegsztrájk okozta veszedelmet csak bizonyos erkölcsös »divide et impera«-politikával lehet elhárítani«. Ez által az embereket ő sem akarja nyomasztó szolgaságba süllyeszteni, hanem az ellentétes érdekek fontosságának bölcs mérlegelésével úr akar maradni egy oly társadalmi katasztrófa elemi hatalma felett, a minőt az ezen iparágakat is felölelő, csak néhány napig tartó generális-sztrájk szükségkép maga után vonna. ²

3. A politikai tömegsztrájk gondolatának — az előbbi kategóriákban jelzett sztrájkhaiások szemlélete mellett — közvetlenebb

¹ Id. m. 44. Pag.

² Penzig Rudolf dr., *Massenstrike und Ethik*. Frankfurt a. Main, 1905. Fig. 21.

forrása a *gazdasági-politikai tömegsztrájk* volt. — Ezen a szorosán gazdasági sztrájkokat értjük, a melyek a mellett, vagy a nélkül, hocy a munkaviszony közvetlen befolyását czéloznák, a munkás-ság valamely nagyfontosságú gazdasági értékű közjogának, nevezetesen magának a koalíció- és sztrájkjognak, egy szakmán túl terjedő terjedelemmel való védelmére irányulnak. Ilyen minden tömegsztrájk, a inely valamely szakma munkásai sztrájk-és szak szervezkedési jogának védelmére más szakmák munká-sait készteni a szolidaritás érzéséből és jól felfogott osztály-érdekből való sztrájkolásra. E sztrájkok lehetnek helyiek (lokális), vidéki (regionális), vagy országos terjedelműek. Már itt sem a sztrájkolók tömegének abszolút nagysága adja meg a politikai tömegsztrájk döntő ismervét, hanem egyrészt a gazdaság-politikai cél, másrészt az érintett szakmán túlmenő és a munkásság szolidaritásából eredő terjedelem. A helyi jelentőségű s általánosnak mondható gazdaság-politikai sztrájk-okra a hazai sztrájktörténetből is meríthetünk példákat; Ilyen volt a pécsi munkásság 1903. évi, a debreczeni és sze-gedieknek 1904» évi tömegsztrájkja. Az országos terjedelmű gazdaság-politikai tömegsztrájk példáit, a többi eddigi »generális sztrájk «-kai minden megkülönböztetés nélkül összevetett, 1903. évi második hollandi és az 1901. évi olasz politikai tömegsztrájk nyújtja. Ilyenként jelentkezett volna a magyar munkásságtól bejelentett az a tömegsztrájk is. a mely bekövetkezik, ha a budapesti asztalosoknak 1904 ben — mint utóbb hivata-losan beismerték — jogosulatlanul felfüggesztett szakszervezetét, a kitűzött határidőn belül, jogaiba vissza nem helyezik.

Az 1903. évi április 1. és 10 e között lefolyt *hollandi országvs gazdaságpolitikai tömegsztrájk* azon, a vasutasoknak a kikötőmunkásokkal való szolidaritásából folyó, korábbi (február 2) sztrájkjának volt szerves fejleménye, melyet alább ismerte-tünk. Kuyper, az »erős férfiú« kormánya, a vasutassztrájk rendkívüli kellemetlenségeit megismerve, pártfeleitől is kész-tetve, nyomban utána törvényjavaslatot készített elő, a mely a vasutasokat (kezdetben 6 évi, utóbb 3 évre enyhített börtön büntetés terhe alatt) a sztrájktól eltiltotta, másrészt a többi munkások sztrájkjogát, kivált az őrszemállítás (picketing) lehe-tétlenné tévése által nagyon megszorította. Midőn a kormány mindjárt a kamara megnyitását követő napra meglepetésszerűen tárgyalásra tűzte ki a javaslatot, a munkások már korábban létrejött »védőbizottság«-a. a melyben a hollandi munkásmoz-galomban még jelentős szerepet játszó anarchisták jutottak túlsúlyra, elhatározta, hogy a törvényjavaslat elfogadását a mun-kások egy »generális-sztrájk«-kal akadályozzák meg. A soeziál-; demokraták vezére, Oudegeest, a vasutasok elnöke, hiába tilta-kozott a sztrájk ellen, mert szerinte a kormány a dolgozni akarókból álló »rendszervezetek újjászervezésével, a katonaság készenlétbe helyezésével és a keresztény szakszervezetek ellenséges állásfoglalásának kieszközlésével minden eszközt

előkészített már megbuktatására. A sztrájkot mindazonáltal április 1-jére, egyelőre csak a vasutasok és kikötőmunkásokra nézve, kötelezőleg kimondták. De a sztrájk, a melynek — az anarchisták alább ismertetendő elmélete szellemében — iparágról-iparágra, a végletekig kellett volna terjednie, még a vasutasok között sem vált sem országossá, sem teljessé és 5000 vasutas kenyérének elvesztésén, egyes munkáskategóriáknak a legkülönbözőbb városokban való több napi munkabérvesztésén, az egész szakszervezeti mozgalomnak általános gyengítésén kívül eredményt egyáltalában nem ért el. Az egész országban vagy 50—60,000 munkás szünetelt (magában Amsterdamban 30.000). A félelméért törvényjavaslatot a második kamara már április 9-én elfogadta és így Roland-Holstné, a politikai tömegsztrájk legoptimistikusabb hívóinak egyike is elismeri, hogy e tömegsztrájk, noha szerinte pszichológiai szükségességkép és az általános választói jog hiányának okszerű következményeként jelentkezett, »gazdasági katasztrófával végződött«, mivel »a gazdasági szervezkedés hiányos, az előkészület és vezetés ki nem elégítő, a tömeg politikai osztálytudata csekély volt«.¹ Vliegen, a hollandiai szociáldemokrata egyik irodalmi vezérfőnöke, pedig a következőképp nyilatkozik: »Hogy engem az a körülmény, mely szerint egy a generális-sztrájkot proklamáló- és vezető bizottság tagja voltam, e kérdésben tekintélylyé avat-e, azt nem tudom. Mindenesetre elkerülni kívánom e szerep viselését; de úgy vélem, a tény, hogy engem a tapasztalatok a generális-sztrájk *hívéből ellenfelévé* tettek, némi jelentőséggel mégis bír«.²

Teljesen más okokból eredt és így teljesen más lefolyást és eredményeket mutat fel az olasz munkásságnak 1904. évi szeptember 16-a és 20-a között lefolyt gazdaságpolitikai tömegsztrájkja. E sztrájk egészen spontán, minden előkészület és egységes irányítás nélkül tört ki, mint amaz Olaszországba régtől fogva meghonosodott hatósági gyakorlat reakciója, hogy a csendőrség (carabinieri) sztrájkok alkalmával éles lövésekkel több helyen vérfürdőket okozott. (Berra, Candela, Giarratana, Buggerru stb.)³ Midőn 1904 szeptember 15-én Olaszországban elterjedt a hír, hogy Castelezziban ismét két szervezett munkás esett el,⁴ a rég felhalmozódott elkeseredés az általános munkabeszüntetésben jutott kifejezésre. Még ugyanaznap a milánói munkáskamara elrendeli az általános sztrájkot és a következő nap már 80—100,000 munkás szünetel e városban.⁵ A megelőző éjjel a Eónaában székelő szociáldemokrata pártvezetőség magáévá teszi a milánói eszmét és noha felhívásait a kormány

¹ Id. m. 63 pag.

² Vliegen, W. H. *Der Generalstrike als politisches Mittel*. Die Neue Zeit. Jg. 22., Bd. I., Pag. 193.

³ L. tisztán politikai analogonját, az clesdi eset miatt 1904-ben kitört egy napi *nagyváradi* tömegsztrájkban.

⁴ L. e kérdésre vonatkozólag elvi szempontból Waldeck Rousseau, *Questions Sociétés*. Paris, 1900. Pag. 114. ff.

⁵ Oiberg Oda, *Der Italien t, he Generalstrike*. ibid. Jg. 23., Bd. I. Kr. 1.

elkobozza, az újságokat lefoglalja, a táviróközlekedést 3 napra kisajátítja; — 17-én már nem volt Olaszországban nagyobb ipari központ, a melyben a munka nem szünetelt volna. Jellemző jelensége azonban e közel 1.000,000 munkást felölelő mozgalomnak, hogy hatása a *mezőgazdasági munkásságot* sem kerülte el. Mantua tartományban 120,000 munkás hagyta el a földeket, oly erősen megragadta a koalíciójog sérelmei ébresztette szolidaritás érzése az egész munkásságot.

4. A politikai tömegsztrájkoknak az egész munkásosztály politikai érdekeiben való felhasználásának gondolata azonban a, jelzettekén kívül, a jellege szerint csakugyan abszolút *generalis-sztrájkii&k.* tervezett, czélzata szerint pedig a *társadalomgazdasági forradalomig* törekvő tömegsztrájk elméletében találja kútfiorrását. Még néhány év előtt a generalis-sztrájk ezen lényegileg anarchisztikus eszméje lebegett a szociáldemokrácia pártvezérei előtt is, a kik helyesen ítélték el ennél fogva általánosan a politikai tömegsztrájkot ama szállóigévé vált mondással: »A generalis sztrájk generalis ostobaság« (Auer). Csak újabban kezd — a politikai tömegsztrájk beható elméleti vitatása folytán — a két sztrájk-válfaj óriási elvi különbsége, a munkásmozgalom vezéreiben tisztulni, a nélkül hogy e folyamat, véleményünk szerint — mint kimutatni reméljük — eddigelő teljesen kedvező végleges megoldást nyert volna.

A generalis sztrájk eszméje nem azon tagadhatatlan nagyfokú gazdasági hatalom felismeréséből fakad, mely a munkásságnak a termelés rendjében elfoglalt helyzetéből folyik és a mely, már az eddigi tapasztalatok bizonyossága szerint is, a mai társadalmi rend keretein belül fekvő, politikai czélok kivívására is — a siker *kilátásaival* — alkalmazható, hanem egy, a román népek optimisztikus, verőfényes fantáziájának, izzó forradalmi tradícióinak megfelelő utópiából. Egy utópiaból, mely a társadalomgazdasági fejlődés fokára, a mai államhatalom tényleges erőire és a kívánatos általános szellem-erkölcsi előfeltételek meg vagy meg nem lételére ügyet sem vetve, lehetségesnek tünteti fel előttük, hogy az összmunkásság egy csapásra történő munkabeszüntetésével ölébe hullhatnak tíz összes termelési és forgalmi eszközök és békésen bevonulhatnak a régi áhítozott szociálista paradicsomba. Mindamellet nemcsak Krapotkin »*La Conquête du Pain*«-jében, valamint anarchista-követőinek fejeiben bírja alapját ez eszme; hanem a nevezett népeknél nem nélkülöz bizonyos gazdaságtörténeti tradíciót és támpontokat. A francia, spanyol és némileg az olasz és hollandiai munkásság erkölseiben mélyen fészkelő szokássá vált azon szakszervezeti taktika, hogy ha valamely szakma munkásságának küzdelme rosszul áll, úgy egyik iparág a másik után, néha egész városok (pl. Barcelona), sőt vidékek beszüntetik munkájukat. A tömegsztrájkok e faját a francia »általánosított sztrájkoknak« (*réve generalisée*) nevezi. A más nemzeteknél sem hiányzó eme rokonszenvező sztrájkok ott a forradalmi szak-

szervezetek (syndicate revolutionnaire) organizatórikus, vezetői és vagyoni gyengeségének természetes megnyilvánulásai. Miként a fuldokló, úszni nem tudó ember a mellette levőbe kapaszkodik, hogy esetleg azt is magával rántsa a mélységbe, akként a felforgó gazdasági, hatalmi és etikai ténykörülményeket számba nem vevő sztrájkokba bukó szakszervezetek is, folyton rászorulnak hasonlóképp gyenge társaik támogatására, a nélkül, hogy azáltal jobb eredményeket tudnának felmutatni. Világosan kitűnik ez állapot a generális-sztrájk eszméjének terjesztésére létesült, a szakszervezeti kongresszusok által kinevezett »*Comité de la grevr generálén* egyik vezérferfiának, Briandnak fejtegetéseiből: «Én nem vagyok a sztrájk híve, értve a részleges sztrájkot. Szerencsétlennek ítélem azt, még hogyha eredményekre vezet is, mivel úgy gondolom, soha nem. ellensúlyozza a velejáró áldozatokat.¹... Másfelől mi történt a proletariátusnál, mely el volt szigetelve a gazdasági harcokban? A tapasztalatok bizonyos mennyisége után a munkások meggyőződtek törekvéseiknek haszontalanságáról vagy legalább elégtelenségéről. Gyorsan ahhoz a kérdéshez érkeztek, vajjon nem használhatnák-e jobban fel szakszervezeteiket. Megfontolásaik eredménye az volt, a minnek lennie kellett: ösztönszerűleg a generális-sztrájk felfogásához vezette őket.» A román szervezeteknek az angol trade-uniókkal és mindinkább a kontinens többi nemzeteinek szá szervezeteivel szemben való szervezeti gyengesége mellett, még egy tényezőnek kellett hozzájárulnia, hogy ott a végsőig, nemzeti, sőt nemzetközi terjedelemben generalizált sztrájk a szervezett munkásság jelentékeny tömege által a közeli társadalmi forradalom lelkesen üdvözölt eszméjévé váljék. Ez az a meggyőződés, hogy a munkásság parlamentáris utón sohasem. tudja az államhatalmat magához ragadni, hogy a parlamenti tevékenység elvonja a munkásságot gazdasági érdekeitől s az osztályharcz valóban forradalmi szellemétől és ezért a közvetett parlamentáris szocziálistákkal szembe helyezi a forradalmi szakszervezkedés közvetlen mozgalmát (*action directe*). »Azt lehet mondani, véli Lagardelle is, hogy a generális-sztrájk a közvetlen mozgalomnak mind legtökéletesebb, mind a legegyszerűbb módja, a melylyel a proletariátus bír. Könnyű megérteni a parlamentáris szocziálisták ellenkezését a generális-sztrájkokkal szemben. Ahhoz csatlakozva a munkásosztály kinyilvánítja nekik, hogy vonakodik felszabadítását a parlamentáriusok többé-kevésbé szilárd csoportjától, vagy egy kormány többé-kevésbé kedvező rendelkezésétől elvárni: csak magában tudja keresni mozgalmának forrásait és megszilárdítja a harcznak könyörtelenségét, melyet a polgári világnak bejelentett».²

E felfogás a szakszervezetekben nem a munkásságnak

¹ Briand Aristid, *La Gréve Generale et la Révolution*. Paris, 1900. Pag. 6.

² Lagardelle Hubert, *La Grave Generale et le Socialisme*. Enquete

— a mai társadalmi rend alapján való — gazdasági társadalmi és szellemi emelkedésének szerveit látja, hanem a jövő társadalmi rend őssejtjeit üdvözli. Előttük »a gyár a munkásokét ideálja lebeg, mint Owen utópiájában és ezért minden központi államgazdasági hatalom nélkül vélik az új rendet közvetlenül megalkothatni. A generális-sztrájk, mely az átalakulást egy csapásra eszközölheti, szerintük bizton számíthat nemcsak az összmunkásság, a vasutasokkal egyetemben való csatlakozására, hanem még a katonaság lázadására is. A szociáldemokrácia összes mértékadó tekintélyei (talán Lagardellen, a »Mouvement Socialiste« és némileg Leone Enricon, az »Avanti« szerkesztőjén kívül) különbség nélkül állást foglalnak az anarchisztikus generális-sztrájk eszméje ellen. Németországban pl. egyedül Friedeberg dr. az, a ki a politikai tevékenység helyébe a generális-sztrájkot akarja mint következetes taktikát helyezni. »A proletariátusra, mondja, rászorul az osztály állam, mint termelő tényezőre. A tőke semmi, holt kő. ha sincsenek itt kezek, melyek életet lehelnek belé, a melyek megadják neki a lehetőséget, hogy többletértéket teremtsen. Abban a pillanatban, melyben a proletariátus a belátásra és megismerésre jut, hogy a termelési folyamatból kiküszöbölheti magát, az osztály-állam megszűnik.«²

»Anarcho-szociálizmus«-nak nevezett elméletének bizonyos ethikai szint is igyekszik árasztani, mondván: »A politikai forradalom, a melyre régebben törekedtek, csak a vérontás, a durva, hatalom, útján volt megvalósítható. A generális-sztrájk eszméje ethikai harci eszköz: a személyiség megtagadása, melyet a koalíciójog biztosít, jut mint harci eszköz alkalmazásra«. De furcsa színben tünteti fel Friedebergnek az erkölcsről való fogalomsavarát, ha ugyanazon a lapon a következőkép nyilatkozik: »A mi azatán jön, ha elleni'eleink kényszeríteni akarnának bennünket, ha önvédelemben vagyunk, ha éhezünk, azt nem fogjuk ma meghatározni, a felett neu.' fogjuk a fejünket törni. Az osztályállam törvényeit, melyek ránk kényszerítettek, legkevésbé fogjuk tiszteletben tartani és az, a ki szükségét fog szenvedni, bizonyára nein a milliókat felölelő proletár-munkáshad lesz, mely bilincseit széttöri.«³

Az anarchisztikus sztrájkeszmet azonban épen nem. fogják fel ily optimisztikusan és kedvezően az össze a szociáldemokrata-pártok vezérférfiai. Különösen két okból nem: először taktika« kivihetlenségéről táplált gyakorlatsas, másodsor a társadalomgazdasági fejlődésről való elméleti felfogásuk miatt. »Mi a célja a generális sztrájknak — kérdi Vliegen — miáltal kényszerítse az uralkodó osztályt?« A termelés beszüntetése szerinte bizonyára

¹ Briand. id. m. pag. 14. ff.

² Friedeberg R. Dr. *Parlamentarismus umi GeneraUtrile.* Berlin, 1904. pag. 27

³ Ibid. pag. 78.

egész társadalom rettenetes válságára vezet, de mint minden válságnál a proletariátus az, mely elsősorban a legnehezebben szenved alatta. Egy eltökélt ellenféllel szemben, a mely a polgári erőket maga melleit érzi, a generális-sztrájk mit, sem tud kivívni.«¹ Greulich erőfecsérlésnek tekintti, a mely a szakszervezeti mozgalmat teszi tönkre. Jaurés szerint az egész polgári osztályt maga ellen zúditja »és miként semmiféle, még forradalmi hatalom sem tud az egész ország véleménye ellen érvényesülni, a munkásság rendkívüli terjedelmű vereségnek volna kitéve«² Engels, Marxnak az »Osztályharcok Franciaországban« című művéhez írt előszavában meggyőzően fejtette ki, hogy a barrikádharcok korának végérvényes lezárásával a szociáldemokráziának immár csak céljában, de nem eszközeiben a szabad forradalmi pártnak lennie. A fegyveres hatalommal való összeütközés kerülése azóta tényleg a párt általánosan elfogadott alaptételévé vált. Már pedig a generálie-dztrájknak, egyértelmű meggyőződés szerint, szükségkép véres összeütközésekre kellene vezetnie és egyedül a lengyel Lusnia az, a ki bár ily áron, még ma is hajlandó a generális-sztrájkba bocsátkozni.³ A marxisták, de ugyanoly mértékben a katasztrófteóriát elvető ravizionisiák is, legfőbb elméleti kifogása a társadalmi forradalmi generális-sztrájk ellen, hogy az nem a termelési eszközök koncentrációjára⁴ és a munkásosztály által képviselt társadalmi rendnek a mai polgári osztály által képviselte feletti — állítólagos — gazdasági felsőbbségére támaszkodva, építi fel a szocialisztikus társadalmi rendet, hanem a termelést kis és törpe műhelyekre forgácsolná szét: »A szocializmus elveszti alapját, mondja Roland Holstné modern társadalomgazdasági feltételeiben, álomképpé, chimérává válik.«⁵ Az egyedüli gyakorlati kísérletnek, a melyben az anarchisztikus sztrájk-elmélet befolyása nem hiányzott, tényleg csak a *hollandi 1903. évi február 2-ki tömegsztrájk* tekinthető. Mint Vliegen leírja, e sztrájk abból a felfogásból eredt, hogy, mivel a szervezett kikötőmunkások vonakodtak a nem-szervezettekkel együtt dolgozni és ezért sztrájkba léptek, a többi szakmák erkölcsi kötelességének jelentették ki a szolidáris sztrájkot, a mely a kormány utólagos represszáliáit maga iután vonó általános és nagy lelkesedéssel keresztülvitt első vasutas-sztrájkot eredményezte.

5. A generális-sztrájkotól, mint a mai társadalmi rend oly értelemben vett felforgatásának bevezetőjétől, mely a termelési, forgalmi stb. eszközöknek közvetlenül a szakszervezetek útján való társadalmisítását célozza, élesen külön

¹ Id. h. 196. pag.

² Lagardelle, *Enquête*, pag. 100.

³ Lusnia Michael, *Unbeicaffnete Revolution? Die Neue Zeit*. 22 Jg., pag. 567.

⁴ L. különösen Marx híres Kasszandra-helyét. (*Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*. IV. Aufl. Hamburg, 1830. Bd. I. Pag. 728.)

⁵ Id. m. pag. 25.

kell választanunk, a parlamentáris szociáldemokrácia által ma hevesen vitatott *politikai tömegsztrájkot*-ot. Az előbbi sztrájk-csoportok mindenesetre hozzájárultak fogalmának, mint a munkásmozgalom bizonyos fokán szükségkép jelentkező eszmének, az újabb időben való fellépéséhez. De jellemzetesen Nagy-Britanniában, a kapitalisztikus termel és előharcosában, lépett már a harminczas években komolyan előtérbe megvalósításának gondolata, még pedig azon cél érdekében, mely körül azt a munkáspárt ma is első sorban felhasználni törekszik, az *általános, egyenlő, titkos és közvetlen választójog* kivívására. Alig- indult meg 1837-ban a választójognak a bér munkásosztályra való kiterjesztésére irányuló hatalmas mozgalom, mely 11 évig folytonos forrongásban és bizonytalanságban tartotta Nagy Britanniát, a »Munkásosztályok nemzeti konventje« (*National Convent of the Working Classes*) 1839 február 4 én tartott, program-megállapító gyűléséből kibocsátott nyilatkozatának negyedik pontja a munkásokhoz e kérdést intézte: »Hajlandók-e, ha a konvent elhatározná, hogy egy saent hónap (*sacred month*) tartassák a milliókat előkészíteni, hogy politikai megváltásukat, kegyelmi levelüket biztosítják, vájjon szilárdan el tudnák-e magukat tőkéltni, hogy eaen időtartam alatt 'munkájuktól' és szeszes italok élvezésétől elfognak állani.« Az eszme azonban, mint Tildsley rámutat, épen nem az akkor az értelmi fejlődés és gazdasági lét igen alacsony fokán álló, elnyomorodott gyáripari munkásságban keletkezett, hanem Atwood bankár fejében² és így természetes, hogy soha megvalósításra nem talált.³

Ezért nagy mértékben megtévesztő Sombart felfogása, a ki a chartizmust azért különösen különösen az első modem proletár-mozgalomnak elismerni, mivel a generális-sztrájk »természetesen csak igazi proletármozgalomból fakadhat«.⁴

Nagy-Britanniában csakhamar a szabadkereskedelemért folytatott és nagy mértékben a munkásosztály érdekében is levő Cobden-féle agitáció elvonta a munkásságot az önálló osztálypolitikától,⁵ a melyet a chartizmus kétségen kívül képviselt.

¹ Sok igazsággal jellemzi Engels az akkori angol munkásviszonyokat az osztálygyilkosság koncepcziójával. (*Die Lage de Arbeitenden Klasse in England* Stuttgart, 1892. II. Aufl. Pag. 98. ff)

² Tildsley John. L., *Die Entstehung und die ökonomischen Grundsätze der Chartistentiewegung*. Jena, 1898. Pag. 48.

³ Gammage R. G., *History of the Chartist Movement. (1837—1854.)* London. 1891 2d ed. A chartista-mozgalom e vezető szerepben részese élénk leírását adja a „szent hónap” eszméjét ért viszontagságoknak. Az 1839. év augusztus hó 12-ére, mint kezdőpontra, kijelölt kísérletet, a munkásosztály teljes készületlensége folytán, még idejekorán elejtették. 139. p. és köv.

⁴ Id. m. 29. pag. Bármily merészen nagyszabású szociálpolitikus és szellemes szépiró Sombart, óvatosan kell tényadatait elfogadni. Sokkal mérsékeltebb ítéletében e tekintetben Engels. (Id. m. 233. pag.)

⁵ Jellemző, hogy e mozgalom tudatosan behajtotta a munkásságot az 1842. évi véres zendülészerű sztrájkba, melytől a »szent hónap«, azaz a generális sztrájk eszméje sem volt idegen, noha csak igen gyenge osztálytudat vezette (1. Engels id. m. 234. és köv. pag.)

Hozzájárult, hogy a munkásságnak mind tágabb mederben megengedett gazdasági szervezkedése és fokozatos társadalmi és kulturális emelkedése mellett, a hintapolitikát űző két hatalmas angol politikai párt is mindjobban versenyzett a munkásság kegyeiért. 1867-ben megadták a városokban a háztartások fejének a választójogot, 1884-ben pedig a vidéki háztartási főeknek is, úgyhogy Keir Hardie szerint a munkásság héttizedrésze rendelkezik ma ott a választói hatalommal. Végül az állami beavatkozásnak sok ideig való elutasítása és az angol papságnak ismert demokratikus érzülete eredményezték, hogy önálló parlamenti munkáspárt csak a híres Taff-Vale eset felidézte, legújabb fordulat folytán keletkezett.¹ Ezzel az angol munkások csak továbbmenőleg követik Gladstonenak egyik legutolsó választási beszédében mintegy örökségül hagyott tanítását: »A munkások teljesen helyesen cselekednek, ha liberális helyett konzervatívot választanak, mihelyt alapos kilátásuk van, hogy a konzervatívoktól többet érnek el, mint a liberálisoktól».

Nagy-Britanniában tehát, a munkásság osztálypolitikájának ily parlamenti utón való alkalmazhatóságának lehetősége a politikai tömegsztrájkot telj psan feleslegessé tette, s így azt először kifejezetten azon államban kísérelte meg, mely a kapiiálisztikus industrializinus tekintetében Nagy-Britaniához közel áll, *Belgiumban*.² de ahol rövidlátó hatalmak a munkásság parlamenti érvényesülését megtagadták még akkor is, midőn gazdasági szervezettségei, kellő szellemi műveltségénél fogva rég egészen más erőkkel rendelkezett annak önhatalmi kivívására, mint egykor a charta-mozgalom angol munkásai. Az 1886. évi nagy sztrájk év óta az általános választójogért megindult fáradhatatlan agitáció a forráspontig hevítette az amúgy is forradalmi lelkületű s nagy üzemekben koncentrált munkásság lelkületét. A belga munkásság, mely a sztrájkok szakadatlan sorában kipróbálta e fegyver hatalmát. 1893-ban teljes váratlansággal a kormány és parlamenti többség ellen fordult, mely haladása e feltételét megadni még mindig vonakodott. Egyfelől munkásság magasfokú politikai érettsége, a kitűzött cél horderejének lelkes átértése, másfelől a politikai tömegsztrájk egészen váratlan kitörése, a kormány meglepetése, kapcsolatban az egész társadalom félelmével egy véres forradalom bekövetkezhetésétől, eredményezték: a munkásság kívánságait, bár rögtön, a maguk egészében nőm teljesítették, de az mégis elérte, hogy az általános, de egyenlőtlen választójog teljesedésbe ment. A közvetlen cél szempontjából azonban teljes.

¹ Keir Hardie James, *Unterschiede zwischen der englischen und der kontinentalen Arbeiterbeweumq.* Sozialistische Monats Hefte. 1905. Bd. I. Pag. 529.

² Az *első* politikai tömegsztrájkknak azonban, mely pedig mnidjart nemzetközileg jelentkezett, mégis az 1889. évi párisi nemzetközi szocziáhsta kongresszus határozata folytán végbement 1890. évi *első május 1-i ünneplés* tekinthető.

kudarcczal végződött az 1902. évi *belga* politikai tömegsztrájk, mely a választójog ez utóbbi korlátozásának megszüntetését ezélezta. Noha a munkásság nem kisebb számban (vagy 300,000-en) és megerősödött szervezettséggel szüntette be munkáját, a meglepetés faszczináló hatása híjján, a kormány készen állott az ellentállásra és e kisebbszerű követelmény a nemzetnek már sokkal kisebb rétegeit hatotta át egy erkölcsi követelés felbuzdító lelkesedésével, mint a munkásság politikai egyenjogúsításáért felvett első küzdelem. Mindamellet a munkásság e kudarcza folytán sem gazdasági, sem politikai tekintetben utóbb nem szenvedett és a sztrájkból való szervezett visszavonulása bizonyosságát adta az egykori népmozgalmak feletti felsőbbségének.

Míg e politikai tömegsztrájkok *kényszereszközkeni* jelentkeztek, a *svéd* (150,000) munkásságnak 1903. évi politikai tömegsztrájkja már eleve az általános választójog melletti *tüntetésieni* jelentetett be. Ezáltal, valamint pontosan megállapított időtartama által, minden fenyegető jelleget nélkülözött. Ennélfogva, noha alig volt iparág, melyek az államvasutasokat és a nyomdászokat is magába foglalva, az egész sajtó megjelenését megakadályozva, ki nem terjedt volna; közvetlen eredményt nem ért el, csak a választójog reformjának végleges megoldását toltta ki további két évre. A négyjegyű választójog melletti politikai tüntető sztrájkként jelentkezik végül a (80—100,000 főnyi) *magyar* (budapesti) munkásság emiített félnapi munkabeszüntetése, melynek sajjáságos politikai viszonyainknál fogva, azon jellemző vonás a megkülönböztetője, hogy nem a kormány, hanem az időleges parlamenti többség ellen irányult; végül a (200,000) *osztrák* (bécsi) munkásnak 1905 november 28-iki hasonló czélú politikai tömegsztrájkja.

A politikai tömegsztrájk gyakorlatának és elméleti vitatásának határköve az a rengeteg politikai jellegű sztrájkmozgalom, mely az orosz forradalomra sajátosan modern köntöst ruház és a *jövőben* bekövetkehető *forradalmak tipikus* és szükségképeni *formájaként* jelentkezik. Bármennyire fogyatékosak az eddigi híradások, mégis lehetetlen egy a politikai sztrájkot tárgyazó értekezésben legalább első korszakának vázlatát, hitelesnek tekinthető források nyomán, nem adni.

Minden országban, hol a munkásság politikai jogokat nélkülözve, gazdasági, társadalmi és politikai elégtelensége törvényese parlamentáris csatornákon levezetésre nem találhat, a *kivándorlás* mellet a *sztrájkok* szakadatlan árja az a zsilip, a melyen keresztül tudatosan vagy öntudatlanul, de végeredményben szükségkép kitör. Honnan volna különben magyarázható, hogy Magyarországon, mely ipari fejlődése kezdetén áll, viszonylag, évente sokszorosan több és nagyobb számú munkást magában foglaló sztrájk folyik le, mint a legtöbb nagyipari kultúrájában?¹

¹ Örömrünkre szolgál, hogy már a „*Munkaadók Lapja*” is felismeri ez igazságot. A munkásság politikai törekvéseinek érvényesítésére — véli az is — politikai tényező mivoltának demonstrálására ezidőszerint más

Az orosz ipari munkásság mérhetetlen szenvedése s egy lelkiismeretlen abszolutisztikus kormánynak, a maga teljes brutalitásában, államilag biztosított kapilalisztikus feudalizmussal párosuló nyomása alatt kifejezett, évtizedeken keresztül felhalmozódott és szított forradalmi elégtelensége, minden büntetőjogi sztrájktilalom ellenére, már 1896-ban egy óriási tömegsztrájkban nyert kifejezést, melyet azonban a kormánynak még sikerült vérbe fojtania. Sem a 11 órás munkaidő engedélyezése, sem a Subatoff nevű kém által újjászervezett független szocialistapárt keletkezése nem tudta megakadályozni, hogy 1903-ban egy tüneményszerű, 250,000 munkást felölelő rokon-szenvező sztrájk ne törjön ki Dél Oroszországban.¹ A munkásság, mely nemcsak a munkaadóktól való előnyök kicsikarására, hanem az egész nemzetnek az abszolutizmus elleni tüntetésére a legjobb eszköznek ismerte fel a sztrájkot, a keletázsiai háborúban fizikailag és erkölcsileg elgyöngült czári hatalom ellen fordította, mihelyt arra a legelső alkalom kínálkozott. A pétervári, nagykiterjedésű Putiloff-művek egynéhány munkásának elbocsátása 1905. január elején elégséges ok volt, hogy a felhalmozódott gyújtóanyag lobbót vessen. Január 22-én, midőn a Gapon vezetése alatt a cár elé vonulók közül 2000 férfi, nő és gyermek veszítette életét, már nemcsak a Putiloff művek 12,000 munkása, hanem, közel 200,000 munkás szünetelt. A pétervári tömegsztrájknak immár jellemző vonása, hogy a munkafeltételeknek a munkaadók részéről való javítása mellett, politikai jogokai (egyesületi, gyülekezeti, sztrájkszabadság stb.) követelt a hatalomtól. Az ártatlanok lemészárlása a sztrájk államforradalmi jellegét azonban teljes mértékben kidomborította; az addig Gapon-féle neutrális szervezeteket is teljesen a szocialdemokrata-párt befolyása alá vonta.² Egész Oroszországot, Varsótól Taskendig, Archengelsktől és Rigától Jekaterinoslavig és Bakuig a grandiózus sztrájkok egész sorozata rázkódtatja meg. Magában Varsóban és Lodzban január 27-én 100,000 munkás, Orosz-Lengyelországban együttvéve legalább félmillió, a közei másfél hónapig szakadatlanul több mint 150 városban folyó első sztrájkmozgalom pedig összesen több mint egy millió munkást foglalt magában.

fegyverrel nem bír, mint a sztrájkéval. Sokszor volt ilyes oka akárhány különben érthetetlen sztrájknak ... E megfontolásoktól is vezérelve egyenesen *nemzeti iparérdeknek* tartjuk a munkásnéposztálynak politikai jogokkal való felruházását. Ettől várjuk a széles néprétegek mély elégtelenségének enyhülését, a szervezett munkásság törekvéseinek *politikai és gazdasági célok szerinti megosztását* . . . Engedni fog így az a nagy feszültség is, a mely a munkásság összes erejével, politikai elégtelenségének; rengeteg feszerejével is kizárólag a munkaadókkal szemben igyekszik érvényesülni.” (L. a *Honi Ipar* 1905. november 15. számában.)

¹ Kritschewsky B. *L», proletariat et la Revolution en Russie*, Mouvement Socialiste. 7. année. 1. Févner, 1905.

² Martoff L. *Die erste Epoche der russischen Revolution*, Die Neue Zeit. Jg. 24. Bd. I. pag. 20. ff. (September 1905).

A sztrájkok itt tudvalevőleg utcái harcokká élesednek, és terrorisztikus jellegük hatását egy erős, részben a forradalmi szociálista párt vezetése alá kerülő, fenyegető *parasztmozgolódás* növeli.¹ Jellemző, hogy midőn a sztrájkmozgalom államforradalmi jelleget ölt, nemcsak a szoros értelemben vett bér munkások, hanem hivatalnokok, kereskedelmi alkalmazottak, gyógyszerészek, tanítók, sőt az orvosok s a zemsztvók egy része is beszünteti hivatása teljesítését. A sztrájkmozgalom egységes vezetést teljesen nélkülözött. Ez sem egységes, sem generális politikai tömegsztrájk, nevezetesen olyannak, mely az egész birodalomban egy időben töve volna ki, nem tekinthető. Alighogy a munkásság egyik szakmabeli vagy helyi kategóriája, sokszor több heti munkabeszüntetés után, kimerül, az addig pihent szakmák vagy vidékek kerülnek sorra, hogy a sztrájk egy helyen, mint pl. a Putiloff műveknél, többször lángra lobbanjon. A sztrájk ezen folytonossága és rétegződése volt az a robbantószer, mely az egész társadalmi és állami életet dezorganizálta, az egyetemek, iskolák becsukását, a fekete bandák szervezését, a tömeges utcái harcokat és zsidómészárlásokat eredményezte. Ily módon a sztrájk a modern forradalmi eszköz, mely az auósracziát a bekövetkezett politikai engedményekre tulajdonképpen hajlandóvá tette. A kevésbé szervezett, az elemi műveltség alacsony fokán álló és a szakszervezeti harcok terén alig első kísérleteivel megpróbálkozott orosz munkásságnak a világ legbrutálisabb hatalmával, a legbarbárabb hivatásos katonaságával, a kozákságai, viszonylag kevésbé fejlett társadalomgazdasági viszonyok között kivívott győzelmei természetesen erősen lendületet adtak a politikai tömegsztrájk vitatásának az egész európai munkásságban. A mai orosz politikai sztrájkot azonban, megkülönböztetőleg a mai társadalmi rend keretein belül a munkásság bizonyos demokratikus politikai jogainak kivívására irányuló, de viszont a közlebből csak gazdaságpolitikai sztrájkoktól is elhatárolandó *magán-politikai tömegsztrájk* szemben *államforradalmi tömegsztrájk* nevezhetjük, mivel az alkotmánynak és fennálló államformának gyökeres megváltoztatását, az abszolutizmusnak alkotmányos államberendezéssel való felváltását célozza. Élesen különválasztandó mégis a politikai tömegsztrájk e válfaja a fent jellemzett anarchisztikus gazdaság-forradalmi sztrájktól, mivel mint pl. Oroszország igazolja, a mai társadalom gazdasági fejlettség mellett, a sztrájkok még csak nem is gondolnak egy szociálistikus termelési és megosztási rendnek ily úton való közvetlen elérhetésére, mint a román nemzetek munkásságának egy még mindig utópisztikus hajlamú része.² A politikai tömegsztrájk ma, az eddig felmerült tapasztalatok és nézetek szerint, komolyan csak két *ezélra* jöhet számba. Először a négyjegyű *választójog* kivívására,

¹ Ibid. pag. 21.

² „Ha szabad hazám példáját idézni — mondja Plekhanoff is — a hol még *tincs szó a politikai hatalomnak a munkásság által történő megszerzéséről, hanem csak a cárizmus elleni küzdelemről...*” (Lagardelle, Enquete pag. 386.)

a hol hiányzik, és annak védelmére, a hol megvan; másodsor egy nemzetközi háború megakadályozására. Ez utóbbi eszme azonban, mint a mely csak az antimilitarisztikus agitációval bíró Franeziaországban s Olaszországban bír egyelőre némi jelentőséggel és számbavehető irodalmi képviselőre ezidőszent csak Hervében talált,¹ kikapcsolható a további fejtegetések köréből.

Hogy a munkásság remélt teljes emanczipációjára nélkülözhetetlennek tekintett választójog kivívására és védelmére mennyiben van szükség, illetve mennyiben bír sikerre való kilátással a politikai tömegsztrájk; arra nézve a szociáldemokrácia keretén belül három alapfelfogást különböztethetünk meg. a) A pesszimiztikusan elutasító; b) az optimisztikus; c) a politikai tömegsztrájkot szkeptikusan csak szükségeszközként elfogadó álláspontot. Megjegyezzük, hogy az első és második csoport képviselői nagy mértékben egynek tekintik a tömegsztrájk e válfaját, bár törekednek különbségtételre a generális sztrájkjal, valamint hogy a harmadik csoport első sorban és kizárólag csakugyan csak a választójog védelmét és kivívását tartja szem előtt, a) Az első álláspont nem tartja a szociáldemokrata munkásság eddigi politikai szakszervezkedési és politikai mozgalmát a politikai tömegsztrájkjal kiegészítendőnek. Egyes képviselői szerint a sztrájk soha nem lehet eléggé általános. Heine szerint még Németországban sincs a munkásság ily célra eléggé koncentrálván, hogy nemcsak egy generális, hanem még jelentős tömegsztrájkra is gondolnia lehetne.² Mások szerint a politikai tömegsztrájk soha sem lehet a munkásság kebelén belül felmerülő politikai, felekezeti ellentétek és a patriarchalizmus okozta részleges leköttöttsége folytán eléggé egységes (pl. Düwell); mások arra helyezik a súlyt, hogy a sztrájk, ha eléggé tömeges volna is, két ok miatt nem érhetné el mégsem célját. Az egyik miatt, mivel a munkásság gyorsabban merül ki fizikailag és pénzügyileg az ilyen gigászi harcban, mint a birtokos-osztály. Az áruk drágulása, az éhség és szenvedés, az utazásokat betöltő piszok és bűz első sorban a munkásságot fogja sújtani. A kiéhezetés azonban nemcsak mint fogyasztókat, hanem mint termelőket is alig sújthatja ép a legerőteljesebb kapitalistákat. Egyfelől, mivel azok egy csoportját, még pedig a leghatalmasabbikat, a pénztőkéseket és nagybirtokosokat alig tudja elérni, másrészt, mivel ily óriási sztrájk nem tarthat elég hosszú ideig, hogy a gyáros-tőkéseket érzékeny veszteséggel sújtsa.³ Maga Kautsky éles elmével utal az okra, mely a politikai tömegsztrájkot bizonyos tekintetben a gazdasági sztrájknál is gyengébb fegyverré teszi. A gazdasági sztrájk alkalmával a vállalkozó versenytársaitól való félelmében kénytelen a munkásság követeléseit teljesíteni, de ha a sztrájk

¹ Hervé Gustave, *Leur Putrié*. Paris, 1905.

² Heine Wolfgang, *Politischer Massenstike im gegenwärtigen Deutschland?* Sozialistische Monatshefte. Jg. 19U5. Bd. II. 757. pag.

³ Eckstein H. is. *Was bedeutet der generalstike?* Die Neue Zeit. 22. Jg. Bd. I. pag. 358.

általánossá válik, úgy a nyomás ezen oldala többé nem érvényesül.¹ De másrészt képtelenségnek tekintik e csoport képviselői, hogy a kiéhezett és a végletekig elkeseredett munkásság »összefont karokkal« küzdje végig ez áldozatteljes harcot, hogy akárcsak a szenny-proletariátus által elkövetett kihágások elő ne fordulhassanak avagy a hatalom az ostromállapot kihirdetésével, a gyülekezeti és egyesülési jog felfüggesztésével, a szakszervezetek vagyonának elkobzásával s a legnagyobb valószínűség szerint, fegyveres beavatkozással a sztrájkot el ne nyomhassa (Leimpeters).² Ezzel azonban beállana az a formája a népfelkelésnek, a melyet az optimisztikus irány élén Kautskyval teljes hévvel elutasít, a fegyveres megütközés szüksége. Szerinte is »ma a kormánynak fegyveres ellenállással való kiemelése a nyeregből, tekintettel a modern fegyverzetre, még a leggyengébb és legfejletlenebb kormánynyal szemben is lehetetlenség«. Pedig Hyndmann az angol »Szociáldemokrata Szövetség« vezérférfia szerint: »A generális-sztrájk, azaz a termelés teljes megszakítása egy ország egész proletariátusa által, szükségképpen erőszak alkalmazásával végződik, előbb az uralkodó osztály és a kormány azután a munkásosztály részéről is, mely magát megvédeni kénytelen.« Mindezen lehetőségekre való tekintettel megerősödött a német szakszervezeti mozgalom számos vezérében, a meggyőződés, hogy az eszközt, mely Kautsky szerint is »túlságosan veszélyes, hogy sem a vele való kísérletezés ajánlatos volna,« teljességgel el kell utasítaniuk, ha az egy és fél millió német szervezett munkásnak hosszú fáradsággal felépített gazdasági szövetségeit egy politikai kaland oltárán feláldozni nem akarják. (Légien, Bömelburg, Heine stb.) A kölni 1905. évi szakszervezeti kongresszus ez okból még a szociáldemokrata párt határozatának igyekezett elébe vágni, midőn elfogadta Bömelburg határozati javaslatát, a mely szerint:

»A kongresszus minden kísérletet, amely a politikai tömegsstrájk propagálása által egy bizonyos taktika megrögzítésére törekszik, elvetendőnek tekint; a szervezett munkásságnak azt ajánlja, hogy az ily kísérletnek erélyesen szegüljön ellen«. A kölni szakszervezeti kongresszus tehát nem ítél végérvényesen e harczi fegyvernek a munkásság politikai jogainak (nevezetesen a választói jog) védelmében való értéke felett, állítólag, mivel Németországban nem látja még annak előkeztének idejé. E határozat azonban mindenesetre kétségtelen bizonyítéka, hogy az utóbbi másfél évtizedben rendkívül megerősödött német szakszervezeti mozgalom már már teljesen az angol trade-uniók evoluzionisztikus és a szorosabb szakmai érdekek és közvetlen gyakorlati előnyök követésének irányába csapott át. Világosan kitetszik ez Bömelburg beszédének ama szakaszából, a hol határozati javaslatát így indokolja meg: »Nincs semmi

¹ Kautsky K. *Allerhand Revolutionäres*, ibid. pag. 688.

² Leimpeters Johann, *Zur Frage des Gener ahtrikes*. Socialist. Monatshefte 1904. Bd. U. pag. 880. ff.

okunk azt mondani, hogy a politikai tömeg-sztrájk soha sem fog alkalmaztatni. A döntést ily kérdésekben a legalkalmasabb elodázni. Mi igen sokat vitatkozhatunk a politikai tömeg-sztrájk felett, de komolyan meg kell fontolnunk, hogy alkalmazunk-e ... A további törekvésekhez *nyugalomra* van szükségünk, de az irodalmárok (Literaten) e, kor oda ülnek és csak írnak, írnak«.

2. A politikai tömegsztrájk propagálásának mind optimisztikus, mind pesszimiztikus hívei teljesen megegyeznek az *előző* állásponttal abban, hogy a politikai tömegsztrájk rendkívüli kétélűségét és veszedelmeit elismerik. A német szempontot, képviselő írók egyértelműleg látszólag csak a választójog védelmére tartják ez eszközt megengedhetőnek. Valamikor Lassalle-al szemben, a ki szerint a parlamentarizmus csak addig maradhat polgári, míg a választójog a cenzuson alapszik, a Bismarck keresztülvitte nagy reform idejében, a Liebknecht vezetése alatt álló szociáldemokraták a parlamentarizmus ellen elvileg elutasító álláspontot foglaltuk el.¹ A parlamenti gyakorlati munka Liebknecht is csakhamar más meggyőződésre bírta, és ma a parlamentarizmus túlbecsülése miatt, »parlamentáris illuzionistá«-nak gúnyolt Jaurés, az orthodox marxista Kanták? és a szakszervezeti és szövetségi mozgalmon alapuló evoluzionizmust képviselő Bernstein között; a választójogi politikai tömegsztrájkjai való megvédése tekintetében (a mi természetesen kiterjed a választójog kivívására is) elvileg nincs a legcsekélyebb különbség. Tudvalevő, mely reményekkel kecsegteti a szociáldemokráciát a parlamentarizmus, — a minek valószínűségi értékével foglalkoznunk e helyen nem feladatunk —; de e párt szempontjából teljesen érthető a népmozgalmak régi hadi szertárának, hatalmi fegyvereinek, valamint a saját eddigi taktikájának buzgó átvizsgálása annak megállapítására, hogy mily eszközök állanak a létérdeknek tekintett jog biztosítása céljából rendelkezésre.

A történet bűvárlata meggyőzte e pártot, hogy sem az ókor rabszolgáladásai, sem a középkor jobbágyságának felkelései, sem a feudális hűbéruraknak királyi fő hűbérurukkal széniben követett hűségzegése és katonamegtagadása, sem a rendi táradalmak liberum vétója és fegyveres jus resistendi-je nem jöhet többé számára tekintetbe. Formaszerűleg megfontolhatók csak az újkori parlamentarizmus adómehtagadása vagy parlamentáris obstrukciója, végül a barrikádharcok. Ez utóbbiak azonban, melyek a modern bérmunkásságnak, első 1889. évi történeti szereplésétől, a Bastille ostromától kezdve egészen párisi »Commune«-ig (1871.), sajátos fegyvere volt, szintén elveszítettek a fizikai lehetőség feltételeit a mai, a régi kacskaringós és szűk utczákat felváltó, egyenes és széles utczákon nagy néptömegekei messziről elsöprő modern fegyvertechnikai remekkel szemben.

¹ L. Kampffineyer Paul, *Wandlungen in der Theorie und Praxis der Socialdemokratie*. München, 1904. Pag. 24.

Még a katonaságnak régebben lehetséges volt felszólítása a csatlakozásra sem jöhet ma már a küzdők jelzett távolsága miatt számba.¹ Az adómegtagadás csupán a fogyasztási adókat illetőleg vehető a vagyontalan osztályokra nézve tekintetbe, de az általa kifejteti nyomás — ha az élvezeti cikkekénél (sör, dohány stb.) némileg lehetséges is — csak nagyon illuzórius. Az obstrukció, mégha a választói jog megfosztására elhatározott többséggel szemben érvényesülni tudna is, legkevésbé alkalmas fegyver a nép nagy rétegeinek kedvező hangolására, mivel az általa okozott katonai, politikai és gazdasági terheket és hátrányokat első sorban a *dolgos nép* viseli.

A munkásságnak, e tekintetben nézeteltérés nélkül, a társadalomgazdasági fejlődés mai fokán, a munkáspárti írók szerint, csak a politikai tömegsztrájk áll még eszmeileg is egyedül rendelkezésére, hogy a négyjegyű választójogot kivívja. De a parlamentáris német és francia szociáldemokrácia meggyőződése szerint, Hilferding szavai értelmében, »az általános választójog mögött a generális-sztrájkra való akaratnak kell állania«, hogy az minden támadással szemben biztosítsák is. Ezen politikai tömegsztrájknak azonban, az utóbbi osztrák író szerint Németországban, szemben Ausztriával és az általános választójoggal még nem bíró és alacsony kapitalisztikus fejlődéssel bíró országokban egészen más a jelentősége és sikerre való kilátása. Az előbbi országokban szerinte »nem a szociálizmus, hanem a proletariátus csak egyes jelenlegi követelményei állanak napirenden . . . Itt a tömegsztrájk nem lehet más, mint egy különösen erős, tüntető és kényszereszköz oly követelményért, melynek teljesítése a munkásságnak a kapitalizmus társadalomban való fejlődésére nélkülözhetetlennek látszik, mivel itt a proletariátus hatalmi kérdése, vagy ép uralma számba sem jöhet«. Ellenben Németországban nem szolgálhatna többé pusztán tüntető eszköznek, sliem eszköz, mely bármely egyes követelmény, hanem egy eszköz, mely, ha az összes többiek megtagadják a szolgálatot, a politikai hatalom felett dönt«. ² ugyanez a felfogás csendül ki Kautsky fejtegetéseiből és Roland-Holstné munkájából, hogy legmerevebb módosulását Luxemburg Rózánál találja. »A mi a barikádharcnak többé nem sikerül, — hirdeti Kautsky — azt kell most a politikai tömegsztrájknak előidéznie. A kormányt dezorganizálnia, a mennyiben egyidejűleg a legnagyobb követeléseket támasztja, ereje, megfontoltsága és következetességével szemben és vagy visszavonulásra szorítja, vagy lemondásra kényszeríti. Erőpróbává válik az állami és proletárszervezet között . . . Ha a sztrájkolók-nak sikerül összetartásukat és céltudatos passzív magatartásukat

¹ Bernstein E., *Ist der politische Strike in Deutschland möglich Sozialistische Monate-Hefte*. 1905. Bd. I. Pag. 31.

² Hilferding Rudolf, *Zur Frage des Gefisralstrike*. Die Neue Zeit. 22. Jg. Bd. I. Pag. 142.

megóvniok, míg az államhatalmat valamely ponton dezorganizálták, akár azáltal, hogy sikerült nekik tényezőket, a melyekre a kormánynak szüksége van a maguk pártjára vonni, akár azáltal, hogy a kormány maga *ordre, contreordre, desordre* által zavart támaszt, gyengeséget és tanácstalanságot okoz pártfelei között, úgy a proletariátus úton van győzelme felé ... az államhatalom azon osztály birtokába jut, mely szervezeti összetartását e válságban legtovább megóvta, melynek nyugalma és bizalma a nagy indifferens tömegnek leginkább imponál, a mely megfontolt ereje által a tömeget lefegyverezte: a szociáldemokráciaiailag képzett proletariátusnak.«¹ Másrészt mag is elismeri, hogy »a politikai tömegsztrájkban való vereség, *ha azt a végsőig küzdik ki*, az egész munkásosztály vereségét, összes gazdasági és politikai szervezeteinek megsemmisülését a proletariátusnak évekre szóló harccképíeltségét jelenti.«² Még tovább megy az államforradalmi tömegsztrájk optimisztikus kiszínezésében a legborzasztóbb ellentmondásokkal teljes könyvében Roland-Holstné.³ A világtörténet egyik legnagyobb átalakulása szerinte a következőképpen menne végbe. »A politikai sztrájk nemzeti felkelés: a visszamaradott és félreeső helyeken, a hol még dolgoznak, kitöréssel fenyeget, az izgalom elfogja az egész ország munkásságát. Mindenütt bizonytalanság vari, mindenütt veszedelem.«⁴ Más helyen azonban már elismerte: »Á forradalmi politikai sztrájk semmikép sem jelenti a passzivitás módszerét, a keresztetett karok forradalmát, hanem a munkásság gazdasági hatalmát, mint főszközt, a melynek minden más eszköz alá van rendelve a társadalom, az állam dezorganizálására«. Á modern heroinák logikában sovány, de vértől annál ezikornyásabb forradalmi illúziók iránt való rajongásában csak Luxemburg Róza dr. tesz túl elvtársnőjén. Szerinte: »Látjuk az orosz forradalmat és szamarak volnánk, ha. neai tanulnánk belőle.« Az éhség és a nép esetleges verőntásai az erős idegzetű hölgyet nem izgatják: »Mindazok, a kik ily kérdéseket állítanak, nincsenek a legcsekélyebb érintkezésben a tömegekkel, különben nem törnék a fejüket a tömeg vére felett, mivel a felelősség épen néni nyugszik azon elvtársakon, a kik e kérdéseket támasztják.« Egy más helyen: »Az erőszak volt és marad a munkásosztály ultima ratiója, a majd lappangó, majd cselekvő állapotban működő legfelsőbb törvénye az osztályharcznak.«¹ Ezért elmondhatjuk mindezek után, hogy az optimisztikus irány képviselői, az általános választó-

¹ Id. h. 694. pag.

² Ibid. 736. pag.

³ 1. Heine fejtegetéseit is, ki találóan jegyzi meg róla, hogy „korlátlan dicséretet papír és nyomás érdemel.” Míg pl. egyfelől a középosztály alávaló gyávaságát szidja, másfelől az államforradalom pénzbeli támogatására számít részéről (93. pag).

⁴ Id. m. pag. 94.

⁵ *Die Neue Zeit* 22. Jg. I. Bd. pag. 687 ff.

jog védelme alatt a generális-sztrájknak maguktól is a sárga földig lebecsmérelt dugáruját akarják a munkásmozgalom szellemi világába becsempészni és pusztán formális elnevezési különbségek mellett, a »Nowhere« országába való lehető legkedvezőbb körülmények feltüntetésével emfatikusan vitatják szükségképeni sikerülését, tekintet nélkül Goethe híres bűvészinásának tapasztalataira, a ki a szellemeket idézte, de megfékezni nem tudta. Sokkal becsületesebb álláspontot foglal el az ily értelemben felfogott politikai tömegsztrájkjal szemben az olasz Ferri¹ és az angol Hyndmann,¹ a kik csak mint a társadalmi fejlődés legfelsőbb fokát, beláthatatlan időben, mintegy az elvéhídt kapitalizmus halálórájának kongásaként, tanúsító békés átmenetet tüntetik fel. De sokkal nagyobb pártvezéri hivatottságról ős államférfiul éleslátásról tett tanúságot Bebel is, a ki a jénai 1905. évi szocziáldemokrata pártgyűlésen a Szászországban, Lübeck és Hamburgban történt választójogi megszorításokra való hivatkozással, határozati javaslatként elfogadtatta:

»A pártgyűlés kijelenti, hogy nevezetesen az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog elleni támadás esetében, aa egesa munkásosztály kötelessége, hogy minden alkalmasnak íáíszó eszközt nyomatékosan alkalmazzon. Hogy ily a munkásosztály ellen irányuló politikai büntett elhárítassék, vagy hogy az magának megszabadítására egy fontos alapjogot biztosítson, a pártgyűlés esetszerűleg a leghatályosabb harci eszközök egyikének tekinti a tömeges munkabeszüntetés széleskörű alkalmazását.«²

De mintha egyenesen Kautsky és társainak aspirációit intette volna le, midőn azt mondotta javaslata megokolásában: »Mi *nem* hisszük, hogy a polgári társadalmat a generális-sztrájkjal meg tudnók dönteni, hanem mi egészen reális jogokért küzdünk, a munkásosztály életszükségleteiért, hogyha még politikailag élni és lélegzeni akar.«

3. A politikai tömegsztrájkot nem tekinti a munkásosztály politikai diktatúrájának eszközéül, a mely ellen teljesen ugyanazon érvek szólnak, mint az anarchisztikus generális sztrájk ellen, hanem tényleg csak a választói jog Bebel jelzetté kivívásának és megvédésének pesszimiztikusan felfogott szervéül az irány, melyet revizionizmusnak, reformizmusnak vagy posszibilizmusnak szoktak nevezni. Bernstein egész iránya, mely a forradalmi taktikát elveti, szükségkép elveszti létlehetőségét oly államban, melyben a parlamentarizmus, a szakszervezkedés és szövethetesi mozgalom hiányzik és még inkább ott, a hol az vezető osztályok az egyszer megadott politikai jogokat végérvényesen meg akarják szüntetni. Bernstein szinte búskomoran vallja: »Teljes tudatába«. a nehézségeknek, a melyekkel egy politikai sztrájk Német-

¹ Lagardelle-féle *Enquête* 350. és 179. pag.

² Az 1904 évi *amsterdami nemzetközi kongresszus* pedig még ez utóbbinál is tartózkodóbban határozott.

országban és különösen Poroszországban járna, nem átalom kijelenteni, hogy nem megy másképp, meg kell lennie, az ellenállást meg kell kísérlelnünk... Nem, mi keresztül fogjuk vihetni, inert keresztül kell vinnünk.«¹ Ugyanezt a fölfogást vallja a parlamentarizmust a legtöbbre helyező Jaures is. »Ha az uralkodók (dirigeants) elkövetnék az örülséget, hogy érintenék a proletárok megszerzett szegényes szabadságait, cselekvőtehetségének nyomorúságos eszközeit, ha fenyegetnék vagy megsértenék az általános szavazati jogot, ha a munkaadói és rendőri üldözés által valóban illuzóriussá tennék a szakszervezeti és sztrájkjogot, az erőszakos generális sztrájk bizonyosan a mimkálázadás spontán formája volna, a *végső és reménytelen* segédeszköz egy neme és inkább az ellenségmegütésének, mint önmaga megmentésének eszköze.«² Jauréa szerint az általa felsorolt célok hamis czégére alatt felzúdított gazdaság- és állam forradalmi tömegsztrájkok megcsalják a munkásosztályt (*elle ruse avec la classe oueriére*), a melynek okvetlenül az első alkalommal kell sikerülnie, hogy »a kapitalisztikus társadalom borzasztóan meg ne bo«zulhassa magát«. A revizionizmus és a Jaurés-féle parlamentarizmus ily módon tettekkel is bizonyítja ragaszkodását az elvhez, melyet Dávid így fejez ki: »A demokráciát és szocziálizmust nem lehet a emberekre kényszeríteni; míg a nép többsége ellaniink van, tisztelnünk kell véleményét.«³ A mi azonban a német Bernstein, a francia Janres és az olasz reformszocziálizmus vezérét Turatit egyaránt kitünteti, az azon erkölcsi vonás, mely a politikai sztrájkról való felfogásukat áthatja. Nera a munkásság hatalmi túlsúlyában, sem a hadsereg fellazításában, hanem a *célok fizikai jogosultságában* bízva remélik a jelzett végszükség esetén, kitörendő politikai tömegsztrájkok esetleges sikerét. Bernstein szerint: »Ha egy politikai ellentét annyira kiéleződött és a különben indifferensek nyilvános véleményét oly erősen megragadta, hogy egy jognak megtagadását, vagy egy akadályozó rendszabály elrendelését; *morális kihágásnak* érzi és ha a nyilvános érzület ez árama oly erős, hogy a hatalom birtokosainak sorában bizonytalanság támad .. . úgy megfelelő mértékben emelkednek azon felkeléseknek kilátásai, amelyekhez a politikai sztrájk tartozik.« Még messzebb megy a társadalmi lét tiszteletben tartásának erkölcsi követelménye terén Jaurés és a tömegsztrájkot csak három feltétel alatt véli megengedhetőnek: »1. Szükséges, hogy a tárgy, a mely miatt kimondatik, valóban mélyen lelkesítse a munkásosztályt. 2. Szükséges, hogy a közvélemény nagy része elő legyen készítve e tárgy törvényességének elismerésére. 3. Szükséges, hogy a tömegsztrájk ne jelentkezzék, mint &z erőszak palástolója, hanem hogy egyszerűen a sztrájk jogának,

¹ Bernstein E., Sozialistische Monats-Hefte, 1905. Cd. I. pag. 36.

² Lagardelle *Enquete*, pag. 112.

³ Dávid Eduárd Dr. *Rickblick auf Jena*. Sozialistische Monats-Hefte 1905. Bd. II. Pag. 845.

bár szisztematikusabb, szélesebb körben és inkább kidomborított osztályjelleggel való, egyszerű, gyakorlása legyen.«¹

Legtovább megy azonban Turati az osztályérdeknek a társadalmi összlet követelményei alá való rendelkezését követelő erkölcsi imperativus elismerésében. »A generális-sztrájknak, mondja, *rövid-nelc* kell lennie, határozott és viszonylag könnyen elérhető czéllal kell bírnia és teljesen oly képviselőknek kell alárendelve és szervezve lennie, a kik tömeg bizalmát élvezik ... A sztrájknak meg kell kímélnie az *elsőrendű szükségletű közszolgáltatásokat* és a termelésnek azon agait, a melyeknek működése feltétlenül általános szükségességűek, a minők a világítás, a mészárszékek, a víz vezetése és szétosztása, mindaz, a mi a higiéniához tartozik, a posta, távírda, mindennapi nyomdára stb. vonatkozik . . . A vezéreknek minden gondjukat arra kell fordítaniok, hogy a sztrájkot a *méltányosság, a józanság, az észszerűség, az emberiség* határai között tartsák, a mit a proletariátus jól felfogott érdeke követel meg.«² A politikai tömegsztrájknak ily módon *a szociáldemokrata-pártokban* való vitatása azt eredményezte, hogy nemcsak az abszolút és anarchisztikus generális, hanem annak a szociálistikus államforma megteremtésére a proletariátus diktatúrája útján törekvő válfaját is elutasította és azt csak a választójog biztosítására szolgáló eszközként ismerte el. Bizonyos továbbá: 1. A mai társadalmi rend felforgatására törekvő politikai forradalmi sztrájknak a legtávolabbról sínésének meg sehol a világon általánosan elismert szükséges feltételei; az orosz példának ily czélokra való idézgetése nem egyéb bűnös megtévesztésnél. 2. A munkásság mai szervezettsége mellett, a román nemzetektől eltekintve, sehol nem kell — észszerű vezetést feltételezve — az erkölcs és ráció szempontjából frivolnak mondható politikai tömegsztrájkot tartani. 3. A politikai tömegsztrájk jelentősége és kilátásai nem Ítélni lehetők meg függetlenül bizonyos megbatározott nemzet társadalomgazdasági fejlettségétől, szellemerkölcsi munkásvilágától, különösen szakszervezkedése és politikai érettsége intenzív és extenzív előrehaladottságától,³ de végérvényesen azon czélnak erkölcsi jogosultságától és a nemzet jelentékeny rétegeinek attól való áthatottságától, a melyre irányul.

A sztrájknak politikai czélokra való felhasználása *jogi* szempontból nem mondható olyannak, a mely ellen kifogást nem lehetne *találni*. A kik a munkásság koalíciójogát, mint a

¹ Id. h. 99. pag.

² Id. *Enquête*, 366. pag.

³ Mentől inkább számíthat, illetve kell eleve lemondania valamely politikai tömegsztrájknak a 2. B) csoportban felsorolt *nélkülözhetetlen iparágak* munkásairól, annál fokozottabb, illetve csekélyebb kilátással bír — *ceteris paribus* — a sikere ; még pedig jellemzett fontosságuknak megfelelő arányban. Nagyon is kérdéses, vajjon azon iparágak egyikének-másikának részleges politikai sztrájkra való kiszemelése, melyet azután a továbbdolgozó össz munkásság kitartóan támogat, nem-e hatályosabb, illetve veszedelmesebb bármily általános, de szükségkép rövid lélegzetű politikai tömegsztrájknál, melynél azok hiányzanak.

munkafeltételeknek pusztán a munkaadókkal szemben való kedvező befolyásolásának, nem pedig oly eszköznek fogják fel, melyet mindazon társadalompolitikai szervezetek és vonatkozások ellen felhasználhatnak, a melyek a munkaviszonyon alapuló életfeltételeinek szabályozásával egész élettartását módosítani tudják: azok a politikai tömegsztrájkra való felhasználásában oly alkalmazását fogják látni, mely Van der Borghht szerint erőszakkal való elkobzására ad okot. A kik azonban azon felfogást vallják, hogy a népképviselő szervezet ma olyan hatalmas tényező, a mely nemcsak pozitív tevékenységével, hanem pusztán szociálpolitikai quietizmusával is lényegesen befolyásolja a munkások legközvetlenebb életérdekeit: azok az ily felhasználásban a törvény határait megóvó gyakorlatát fogják elismerni. A nemzeti lét veszélyeztetésének ideje és bizonyos fentnevezett munkakategóriák azok, a melyektől egy magasabb erkölcsi elv érdekében a koalíciószabadságnak sem abszolút emberi joga megvonathatik. A politikai tömegsztrájk sikere azonban — a jogi kérdés, fájdalom, hatalmi kérdéssé válik ily esetekben — meggyőződésünk szerint nem formális jogi, hanem erkölcsi jogosultságon, nevezetesen a vele követett cél és *keresztülvitele módjának morális mivoltán* fog megfordulni. Egy politikai tömegsztrájk, mely egy a nemzet egész független közvéleményétől régtől fogva elismert demokratikus alapjogért veszi fel a küzdelmet, egy csekély erkölcsi tartalommal és ellentálló erővel bíró kormánynyal,¹ egy rideg osztályérdekét a nemzeti haladás felé helyező szűkkörű hatalmi csoport ellen; a hol az eszme egy hosszú és szervezett erjedési korszak után mélyen befészkelte magát a nép lelkébe, úgyhogy a politikai tömegsztrájkra való fanyalodása a végső elkeseredés nemes és spontán megnyilvánulásaként jelentkezik, melyet elfojtania földi hatalomnak többé nem adatott; a hol a sztrájk ily módon csak a szellőhöz hasonlít, mely a fejlődés fájáról a rég megérett gyümölcsöt a munkásság ölébe hullatja: ott a politikai tömegsztrájk, kevés tekintettel terjedelmének általánosságára, épúgy mint az első belga sztrájk, vagy a svéd politikai tömegsztrájk nyomban, vagy hosszabb-rövidebb idő múlva, de végérvényesen nagy mértékben sikerrel kecsegtethet.

De a politikai tömegsztrájk elveszíti a 3. alatti csoport íróitól is elsőrendű tényezőként megbecsült ethikai szankcióját, ha törvényes lefolyását erőszakos vagy a társadalmi összletet fenyegető eszközökkel mocskolja be avagy polgári társadalommal felveendő végső küzdelem, Jaurés értelmében álcázott előjátékként jelentkezik. Mindez alkalmas a kedvező nemzeti közvéleményt eltántorítani, a fegyveres hatalommal való összeütközést felidézni, mivel az erkölcs szempontjából is semmiféle nemes célt sem szabad mások erőszakos legyűrésével előmoz-

¹ A bécsi és prágai csekély mértékű tüntetéseknek tüneményes sikere kétségtelenné teheti ez állítást.

dítani. De egy jogosult, évtizede» mozgalom által előkészített, az illetékes tényezőktől nyíltan hirdetett és a nemzet öntudatába átvitt, társadalmilag is jogosult célért folyó tömegsztrájk már azáltal is elkerülheti ez utóbbi, az eszközeiben rejlő veszélyt, hogy éhségre voltokra, fegyveres összeütközésekre egyáltalában nincs is szüksége, mivel a legfeljebb 3 nap alatt, ha nem is éri el célját, de mindenesetre ugyanazon, sőt esetleg több utólagos eredményt érhet el, mintha a végkimerülésig folytattatnék. Miként a gazdasági sztrájknál, úgy itt is nem annyira maga a sztrájk, mint a *megisméltőlődésétől való félelem* fejtheti ki morális és mégis nyomatékos hatását. Az *ily* politikai tömegsztrájk tehát pusztá tüntetesként is eredményre vezethet, ha a kellő időpontban következik be és a legitim hatalomra való kényszer és erőszak odiózus jellegét is elkerüli. Mint-hogy végül oly módon képzeltük el, mint a mely való-ságos elemi csapásként és nem egyesek csinálmányaként lép fel (olasz gazdaságpolitikai tömegsztrájk), előre való bejelentéséről — bár előjelei és előkészületei meglehetnek — szó sem lehet és így tartamának mindenesetre ügyetlen megszabása természetesen elcsúszhat. A politikai tömegsztrájk *erkölcsi jogosultságának kérdése éppen nem fellengző ideológia, hanem* kivált a kapitalisztikus fejlődés alacsony fokán álló, kisebb és kevésbé szervezett ipari munkás-népességgel¹ bíró államokban nagyon is *reális tényezője a sikernek*, mivel az eddigi tapasztalatok szerint (második belga sztrájk) — a munkásságnak a mai államszervezettel szemben — még ha a végső szenvedésekre is elszánt, mindig legalább is *kétséges saját ereje mellett, az egész közvélemény ellenállhatatlan nyomását szólítja sikra követeléseire?* Teljesen egy véleményen vagyunk Penziggel, »hogy a generális-sztrájk mind az elnyomottak szempontjából, mind a kormány szemében az *ethikailag jobb, a viszonylag morális eszköze* a felforgatásnak ha már egyszer fel kell forgatni. ... A saját személyiségnek, a gazdasági folyamatból való egyszerű visszavonása magában véve nem morállenés, hanem erkölcsileg közömbös . . . Feltétlenül erkölcsössé válhatnak, mint a nép önvédelmének eszköze szemben életének közvetlen fenyegetésével.«

Akár az előbb jelzett célokért folytatott támadó, akár az ily értelemben korlátolt védelmi politikai sztrájkokkal szemben, a társadalom, illetve csak az ellentétes különérdek magában véve —

¹ Ez természetesen nem zárja ki, sőt az említett olasz és orosz tapasztalatok bizonyossága szerint, nagyon is valószínűnek tartja fenn, hogy az ily politikai tömegsztrájk, ha a földmunka (aratás stb.) idején tör ki, a *nemzetgazdasági munkásság* széles rétegeit is munkabeszüntetésre készítetheti, a mi *agrár-államokban* a leghatályosabbá válhatnak.

² Az angol ipari munkásság sem akkor vívja ki választójogát, mikor a chartizmus ritkítóan forradalmi koturnusában lép fel, hanem midőn immár szervezett erejével, a radikális polgársággal szövetségbe, békés *hatalmával* meggyőzi a nemzet egyetemét, nevezetesen a vezető pártokat a reform elkerülhetetlenségéről.

ha becsületes — époly erkölcsös önvédekezésének is morálisnak kell lennie. A kormánynak egyfelől tisztában kell lennie ama történeti igazsággal, hogy a pusztá erőszakkal ma már a néppel szemben kormányozni nem lehet, hogy az nem passzív tárgya többé az államművészetnek; másrészt, hogy nem az utólagos elnyomás, hanem a preventív, társadalomerkölcsi szankcziótól kísért szocziális politikával kell a politikai tömegsztrájk veszélyét is jó eleve elhárítania. »A viszályoknak az emberiség számára egyfelől, a nemzet számára másfelől oly végzetes kivitelének pusztá megnehezítése — mondja a háborút és politikai tömegsztrájkot egybevetve Penzig¹ — bármily helyes íá az, magában véve nem tudja a háborút megszüntetni. Ellenben köztudomású, hogy gyakran ép a fegyverkezések elviselhetetlen nyomása és a harcias szellem kényszerápolása vezet ás összecsapásra. *Az egyetlen végérvényes menedék a népnek értelmes és erkölcsös szellemre való fokozatos nevelésüül remélhető . . .* Ha azonban nem tévedek, úgy *a neveletésre való akaratnak a legnagyobb mértékben az uralkodó osztályokban kell megerősödni.*«² A politikai tömegsztrájk, *ha a jelzett körülmények között folyik le,* azáltal, hogy a küzdők részéről az emberiség fejlődésében eddig soha el nem ért szolidaritást, önfegyelmezést és altruisztikus áldozatkészséget igényel; másfelől a nemzet egyes ridegen önző, történetileg kialakult hatalmuktól elvakult kisded töredékeinek eddig soha el nem ért hatályossággal és erkölcsi fölényvel, de egyúttal fájós érzhetőséggel juttatja tudomására, hogy a társadalom a kölcsönösen egymásba kapcsolódó emberi tevékenység terméke: magában véve hatalmas társadalom-erkölcsi nevelési eszközként jelentkezhettek.

¹ Penzig Rudolf dr. Massenstrike und Ethik 37. pag.

² Ibid. 44. pag.